

*Галина Стародубець,
доктор історичних наук,
професор Житомирського
державного університету ім. І. Франка*

*Володимир Стародубець,
кандидат філософських наук,
доцент ЖДУ ім. І. Франка*

Житомирщина в умовах повоєнної відбудови: політико-ідеологічний аспект

Звільнення території від німецької окупації, як правило, ставало точкою відліку розгортання там відбудовчих процесів. Війна тривала, але бойові дії відкочувалися далі на захід, натомість населення деокупованих регіонів поступово поверталось до мирного життя. Початком такого процесу для мешканців Житомирщини став злам 1943-1944 років. З огляду на події російсько-української війни, актуальність досліджуваної проблеми не викликає сумнівів. Вивчення досвіду повоєнних відбудовчих процесів дозволить врахувати позитивні і негативні його сторони під час складання плану, дорожньої карти реінтеграції тимчасово окупованих українських територій в державні кордони України. Як показує досвід останніх років, особливе місце в структурі державної політики займає політико-ідеологічна складова та пропаганда як «засіб поширення ідеології, підтримки власної ідеології та боротьби з ворожою ідеологією» [1].

Мета нашої статті – на підставі архівних документів визначити зміст та форми політико-ідеологічного супроводу реалізації партійно-радянською владою Житомирщини основних завдань відбудови регіону в перші повоєнні роки.

Відразу після визволення області від німецької окупації, розпочався процес відбудови її господарства, котрий супроводжувався політико-пропагандистськими кампаніями.

Відповідальність за їх організацію та проведення ніс відділ пропаганди та агітації Житомирського обкому КП(б) У, робота якого курувалася відповідним управлінням ЦК КП(б) У. Безпосередніми виконавцями партійних інструкцій та розпоряджень щодо особливостей проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед місцевого населення виступали райкоми та міськкоми більшовицької партії.

У перший після окупаційний рік Житомирський обком КП(б)У відчував гостру нестачу партійно-номенклатурних кадрів. Зокрема, навесні 1944 року «в області було всього 3 заввідділами пропаганди замість 38. Відділ пропаганди обкому теж був не укомплектований, а лекторська група зовсім відсутня» [2, арк. 81]. У зв'язку з цим партійне керівництво області постійно зверталось до ЦК КП(б) У з проханням направити в регіон відповідних фахівців на посади лекторів та пропагандистів. «У нас на всю область тільки 8 заввідділами пропаганди», – доповідав 14 березня 1944 р. на республіканській нараді з пропаганди при ЦК КП(б)У секретар Житомирського обкому партії Стрельцов. – «Причому всі вони нові, бувші вчителі і штатні пропагандисти. З старих заввідділами пропаганди жодного немає» [2, арк. 83].

Дуже складною залишалася ситуація і з наявністю партійних посадовців найвищого рангу. Так, восени поточного року Житомирський обком КП(б)У звітував про укомплектованість кадрами посад рівня першого, другого, третього секретарів та секретарів по кадрах райкомів та міськкомів партії на 72,8%. Рівень освіченості новопризначених чиновників бажав бути кращим – тільки 0,8% (7 осіб) з них мали вищу освіту, 0,2% (2 осіб) – не закінчену вищу, 71% (59 осіб) – середню 21,6% (18 осіб) – не закінчену середню і 34,9% (29 осіб) – початкову [3, арк. 18]. Справедливості ради зазначимо, що з проблемою кадрового голоду у цей період зіткнулися усі без винятку області УРСР, у тому числі й північно-центрального та західного регіонів. «Дефіцит чиновництва у 1945 році загалом по республіці, згідно з офіційними даними понад 50 тис осіб. З них:

бракувало 2739 відповідальних посадовців рівня обкомів партії, 5480 – райкомів, 23401 – керівників первинних парторганізацій» [4, с. 43].

Зі зрозумілих причин в перші роки після звільнення області якісний показник підбору кадрів враховувався дуже слабо. Чи не найважливішим критерієм визначення відповідності кандидата вакантній посаді, особливо лекторів та пропагандистів, виступала його політична позиція – готовність довести свою відданість партії демонстрацією активної діяльності на благо радянської держави. Тому основним джерелом поповнення партійних кадрів були відрядженні сюди фахівці за розпорядженням ЦК КП(б)У, зокрема «партгрупа ЦК КП(б)У, яка приїхала в лютому» [2, арк. 81]. «Але оскільки їх було надто мало, то підбирали агітаторів з партизанів, з людей, які допомагали партизанам, притягали до цієї роботи сільську інтелігенцію, особливо вчителів» [2, арк. 72].

Агітаційно-пропагандистська робота носила всеохоплюючий наступальний характер і реалізовувалася шляхом організації масових заходів у середовищі певних категорій населення. У різні періоди увага влади фокусувалася на окремих соціальних групах, залежно від політико-економічних завдань, які стояли на порядку денному. Оскільки Житомирщина – традиційно аграрний регіон, одним із найважливіших у післявоєнний період було відновлення колгоспної системи. В роки німецької окупації у північних регіонах області, «в лісовій частині, особливо в партизанських районах був цілком ліквідований колгоспний лад» [2, арк. 77]. Місцеве населення, виснажене воєнним лихоліттям, сподівалося на пом'якшення економічного тиску з боку держави, ліквідації, або хоча б видозмінення колгоспів. Однак держава потребувала хліба, продуктів харчування, тому колгоспна система залишалася безальтернативною формою організації господарства на селі. Тому, як наголошував обкомівський функціонер, «роботі з молоддю, з жінками наразі наші агітатори приділяють особливу увагу. Вся наша масова робота спрямовується на роботу з цим колгоспним населенням» [3, арк. 74].

Обласне партійно-радянське керівництво зосередило максимум уваги на процесі відновлення більшовицьких інститутів влади і управління. Ідеологічне обґрунтування правильності політичного курсу сталінського режиму здійснювалося не тільки шляхом читання лекцій чи доповідей перед аудиторією примусово зібраних селян-колгоспників, але організації проведення спеціальних курсів політичної освіти. Їх учасниками, як правило, були місцеві громадські активісти, працівники закладів освіти і культури, органів радянської та партійної влади. Серед найбільш поширених форм такого роду навчання виокремимо партійні школи і політичні гуртки. Політшколи діяли при райкомах партії, а гуртки – на підприємствах, в організаціях, школах, колгоспах і т. п.. У перші повоєнні роки по всій країні проходила кампанія з вивчення праць Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу» та «Короткого курсу історії ВКП(б)». Станом на березень 1944 року в Житомирській області уже функціонував «41 гурток з вивчення книги т. Сталіна» [3, арк. 75]. Окрім цих праць, більшовицькі агітатори практикували вивчення «колгоспниками і трудящими» через систему політпросвіти та лекційну пропаганду «доповіді Сталіна про 26-ту роковину перемоги Великої Жовтневої революції, його наказів, постанов і сесій Верховної Ради про невідкладні заходи з відбудови народного господарства» [3, арк. 73].

Крім найбільш поширених «зборів колгоспників», влада активно практикувала й інші форми агітаційно-пропагандистської роботи, зокрема, візуалізацію перспектив «радянського способу життя» за допомогою плакатів, гасел, «стінних газет, польових бригадних газет, так званих польовок. В окремих районах почали виходити колгоспні стінні газети» [3, арк. 75]. Макети таких «польовок» розроблялися в райкомі партії і розсилалися для обов'язкового виконання у кожний колгосп.

Основною темою агітаційних кампаній весни 1944 року була посівна кампанія. Від її успішної реалізації залежав обсяг зібраного в майбутньому врожаю і виконання пла-

ну хлібопоставок державі. В контексті сказаного, цільовою аудиторією партійних агітаторів виступали трактористи МТС. Машинно-тракторні станції традиційно відігравали роль не тільки господарських підрозділів районного сільськогосподарського комплексу, але й політико-агітаційного центру. При кожній МТС діяв партійний осередок, секретар якого, з одного боку, проводив політико-пропагандистську роботу серед місцевих членів більшовицької партії та безпартійних робітників, а з іншого – слідкував за рівнем їхньої політичної лояльності. «Робота з трактористами знаходиться під неупинним наглядом райкомів партії, відділів пропаганди, наших агітаторів та пропагандистів, – читаємо у виступі секретаря обкому КП(б)У. – Ми добилися того, що секретарі райкомів, керівні районні працівники провели бесіди і доповіді з трактористами МТС. Зараз агітаційно-масова робота націлена на підготовку до весняного сіву [3, арк. 73].

Таким чином, повоєнна відбудова господарської інфраструктури Житомирської області здійснювалася в контексті загальнодержавних відбудовчих процесів. Заходи з відновлення сільського господарства в регіоні супроводжувалися агітаційно-пропагандистськими кампаніями під керівництвом районних комітетів більшовицької партії. Аналіз їх змістовного наповнення свідчить, що окрім завдання мобілізаційного характеру, вони носили яскраво виражене ідеологічне забарвлення.

Список використаних джерел і літератури:

1. Данилин П. Политическая пропаганда: оч. оч. логи. Режим доступу: <http://kzref.org:81/pavel-danilin-politicheskaya-propaganda-novie-tehnologii.html>
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 70, спр. 197.
3. Державний архів у Житомирській області ф.п-76, оп. 2, спр. 54.
4. Стародубець, Галина (2016). Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на оч.. 1946 рр.). Житомир: Полісся.